

ATEBE

Dinî Arařtırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi / Journal of ATEBE

Sayı: 10 (Aralık / December 2023), 155-177

Sorumluluk ve Kaçınılmazlık

Responsibility and Inevitability

John Martin Fischer - Mark Ravizza. "Responsibility and Inevitability". *Ethics* 101/2 (1991), 258-278.

Tercüme

Fatıma Zehra Koçař

Yüksek Lisans, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami Araştırmalar Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Master of Arts, Social Sciences University of Ankara, Institute for Islamic Studies, Department of Philosophy and Religious Sciences

Ankara, Türkiye

f.zehrakocas@gmail.com

orcid.org/0009-0000-1754-3704

ror.org/025y36b60

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Çeviri Makalesi / Translation Article

Geliř Tarihi / Date Received: 26 Ekim 2023 / October 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Aralık 2023 / December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Cite as: John Martin Fischer - Mark Ravizza. "Sorumluluk ve Kaçınılmazlık". çev. Fatıma Zehra Koçař. *ATEBE* 10 (Aralık 2023), 155-177. <https://doi.org/10.51575/atebe.1381871>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Fatıma Zehra KOÇAŐ**).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Sorumluluk ve Kaçınılmazlık*

Öz

John Martin Fischer, özgür irade ve determinizm ile ilgili tartışmalarda öne sürülen düşüncelerden biri olan yarı-bağdaşıcılık görüşünün önde gelen isimlerindedir. Ona göre, determinizm kabul edildiğinde özgürce bir seçimde bulunabilmek mümkün olmasa bile, kişiler, eylemlerinden ahlaken sorumlu tutulabilirler. Bu durumda ahlaki sorumluluk için birden fazla seçeneğe birini seçebilme, yani başka türlü eylemde bulunabilme imkânı gerekli değildir. Fischer, çevirisini sunduğumuz Sorumluluk ve Kaçınılmazlık adlı makalesinde, kişilerin eylemlerinden, gerçekleştirmedikleri eylemlerden (ihmallerden) ve eylemlerinin veya ihmallерinin sonuçlarından nasıl sorumlu olacaklarını açıklayan bir ahlaki sorumluluk teorisini genel hatlarıyla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yarı-Bağdaşıcılık, Sorumluluk, Ahlaki Sorumluluk, Determinizm, Kontrol.

Responsibility and Inevitability**

Abstract

John Martin Fischer is one of the leading proponents of semi-compatibilism, one of the ideas proposed in the debates on free will and determinism. According to him, even if it is not possible to make a free choice once determinism is accepted, persons can be held morally responsible for their actions. Thus, the ability to choose one of several alternatives, i.e. to act otherwise, is not necessary for moral responsibility. In his translated article Responsibility and Inevitability, Fischer sketches an outline of a theory of moral responsibility that explains how persons are responsible for their actions, for the actions they do not perform (omissions), and for the consequences of their actions or omissions.

Keywords: Semi-Compatibilism, Responsibility, Moral Responsibility, Determinism, Control.

Sorumluluk ve Kaçınılmazlık

Kişiler eylemlerinden, ihmallерinden ve bu eylemlerin (ve ihmallерin) sonuçlarından ahlaken sorumlu tutulabilirler. Biz, sonuçların ahlaki sorumlulukları ile ilgili koşulların, eylem ve ihmallерin ahlaki sorumlulukları ile ilgili koşullarla nasıl bağlantılı olduğunu gösterecek bir ahlaki sorumluluk teorisinin ana hatlarını ortaya koymayı tasarlıyoruz. Bu makalenin temel hedefi, sonuçlarla ilgili bir ahlaki sorumluluk görüşü oluşturmak için eylem ve ihmallерin ahlaki sorumluluğunu kontrolle ilişkilendiren (ve başka bir yerde savunulmuş olan) bir ilkeyi kullanmaktır.

* Bu makale, *Ethics* dergisinde 1991 yılında (101/2) John Martin Fischer ve Mark Ravizza tarafından yayımlanmış olan “Responsibility and Inevitability” adlı İngilizce makalenin tercümesidir. Bu çeviri için 03.10.2023 tarihinde John Martin Fischer'dan mail yoluyla izin alınmıştır. (ç.n.)

** This article is the Turkish translation of the English article published by John Martin Fischer and Mark Ravizza in the journal of *Ethics*, in 1991 (101/2) with the title “Responsibility and Inevitability”. Permission for this translation was received via e-mail from John Martin Fischer on 03.10.2023. (trans. note)

Bazı Örnekler

Bir kişinin, başka türlü yapamayacak olsaydı bile bir eylemden ahlaken sorumlu olduğu durumlar vardır. Buna oldukça açık bir örnek şöyledir: Sam, arkadaşı Jack'e sırrını açıklıyor. Jack'e, yaşadıkları şehrin belediye başkanını öldürme planından bahsediyor. Sam, başkanın liberal politikalarından, özellikle de kademeli vergilendirme sisteminden rahatsız durumda. Sam'in başkanı öldürmeyi tasarlama sebepleri kötü olsa da, bunlar onun sebepleri: hipnotize edilmemiş, beyni yıkanmamış, kandırılmamış, zorlanmamış vesaire. Sam soğukkanlılıkla düşünüp taşınmış ve öldürücü eylem planı üzerinde karar kılmıştır.

Sam kötü birisi, Jack de ondan iyi değil. Jack, Sam'in planından memnun, ancak oldukça endişeli bir kişi. Sam'in tereddüde düşebileceğine dair endişeleri sebebiyle Jack, gizlice Sam'in beynine, onun tüm beyin aktivitelerini izlemesini ve istediğinde müdahale etmesini sağlayacak bir cihaz yerleştiriyor. Jack bu cihazı, Sam'in başkanı öldürmeye karar verip bu kararı uygulamasını sağlayacak şekilde kullanabilir; cihaz, beynin elektronik uyarımları vasıtasıyla çalışmakta. Varsayalım ki Jack, planını uygulamayacağına yönelik herhangi bir belirti göstermesi hâlinde, Sam'in başkanı öldürmesini sağlamak için bu cihazı kullanmakta kesin karardır. Ayrıca Jack'in, cihazı, Sam'in başkanı öldürmesine neden olması amacıyla kullanması durumunda, cihazın tamamıyla etkili olmasını engellemek için Sam'in yapabileceği hiçbir şey olmadığını da varsayalım.

Sam ve Jack, birlikte belediye binasındaki bir toplantıya gidiyorlar ve Sam sistemli bir şekilde başkanı öldürme planını uyguluyor. Hiçbir şekilde tereddüt etmiyor ve kendi düşünüp taşınmalarının ve planının bir neticesi olarak başkana ateş ediyor. Jack böylelikle Sam'in kararında ve eyleminde hiçbir rol oynamıyor; elektronik cihaz Sam'in beyin aktivitelerini sadece izliyor ancak gerçekte olanlar üzerinde cihazın hiçbir nedensel etkisi yok. Sam, beynine hiçbir cihaz yerleştirilmemiş olsaydı nasıl davranacaktı ise tam olarak öyle davranıyor.

Açıktır ki, Sam yaptığından ahlaken sorumludur. Kuşkusuz, başkanı öldürme kararından ve başkanı öldürmekten dolayı kınanmayı hak ediyor. Ancak Sam eyleminden ahlaken sorumlu olsa da başka türlü süni yapamazdı. Sam, başka türlü yapmaya niyetlenseydi, onun gerçekte davrandığı şekilde davranmasına neden olacak bir "karşı olgusal müdahalecinin" (Jack'in) varlığı sebebiyle başka türlü davranamazdı. Sam'in eylemine yol açan hiçbir "sorumluluğu ortadan kaldırıcı etken" gerçek dizide işlemediği için, onun özgürce eylemde bulunduğunu ve yaptığından ahlaken sorumlu olduğunu söyleyebiliriz. Oysa böyle bir etken, (Jack'in, Sam'in beynini uyarmak için elektronik cihazı kullanması) alternatif dizide gerçekleşmektedir. Gerçek dizide değil de alternatif

dizide* sorumluluğu ortadan kaldıracı bir etkenin işlediği durumlarda, bir fail başka türlü yapamayacak olsa bile bir eylemden dolayı ahlaken sorumlu tutulabilir. Sam ve Jack'in durumu, böyle bir duruma örnektir; buna "Suikastçı" adını verelim. Suikastçı, Frankfurt-tarzı bir örnektir.¹

Suikastçı, Sam'in, başka türlü yapamasa da kötü bir eyleminden ahlaken sorumlu olduğu bir örnektir. Başka türlü yapamayacak olsa da iyi bir eyleminden ahlaken sorumlu olan bir failin olduğu bir örnek verelim. Matthew bir sahilde suyu seyrederek yürüyor. Bir çocuğun suda çırpındığını görüyor ve hızlıca durum üzerinde düşünüp suya atlıyor ve çocuğu kurtarıyor. Matthew'un çocuğu kurtarmaya çalışmamayı hiç düşünmediğini, ancak düşünseydi de suçluluk duygusunun altında ezileceğini ve bunun da yine suya atlayıp çocuğu kurtarmasına neden olacağını düşünelim. Alternatif dizide çocuğu kurtarma dürtüsünün gerçekten karşı konulamaz olacağını açıkça belirtelim.

Görünüşe göre, Matthew başka türlü yapamayacak olsa da eyleminden ahlaken sorumlu - kuşkusuz, övgüye layık. Matthew, çocuğu kurtarıırken özgürce eylemde bulunuyor; güçlü suçluluk duygularına karşı eğilimi olmasaydı nasıl davranacaktıysa tam olarak öyle davranıyor. Bu, gerçek dizide sorumluluğu ortadan kaldıracı herhangi bir etkenin işlemediği ve böylelikle Matthew'un yaptığından ahlaken sorumlu olduğu bir örnektir. Matthew'un örneğinde alternatif dizide sorumluluğu ortadan kaldıracı bir etkenin işleyip işlemediği konusu tartışmalıdır, ancak en azından alternatif dizinin yapısının, Matthew'un başka türlü yapamayacağını kesinleştirdiği açıktır. (Elbette örneği, Matthew'la iş birliği yapan karşı olgusal bir müdahalecinin bulunacağı şekilde değiştirebiliriz. Bu durumda örnek, Suikastçı ile tamamen paralel olurdu.)

Matthew'un örneğine "Kahraman" adını verelim. Kahraman'da, Matthew başka türlü yapamayacak olsa da iyi bir eylemi gerçekleştirmekten ahlaken sorumludur. O halde Suikastçı ve Kahraman örnekleri, (ahlaki sorumluluk için) alternatif ihtimalleri gerektirmemeleri bakımından iyi ve kötü eylemlerin simetrik olduğunu göstermektedir. Böyle örnekler, Susan Wolf'un asimetri tezinin yanlış olduğunu gösterir.²

Wolf, kişinin, gerçekleştirmekten kaçınmayacağı iyi bir eylemden ahlaken sorumlu olmasına rağmen gerçekleştirmekten kaçınmayacağı kötü bir eylemden ahlaken sorumlu olamayacağını iddia eder. Wolf, asimetri iddiasını desteklemek için şöyle örnekler kullanır: Bir

* Çevirenin Notu: Fischer'in, ahlaki sorumluluk teorisini açıklarken sıkça kullandığı gerçek dizi (*actual sequence*) terimi, fiili dünyada gerçekleşen olaylar dizisi anlamına gelmektedir. Alternatif dizi (*alternative sequence*) terimi ise, mümkün dünyalarda gerçekleşen olaylar dizisini belirtmek için kullanılmaktadır.

¹ Harry G. Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility", *The Journal of Philosophy* 66/33 (1969), 829-839; Harry G. Frankfurt, "Freedom of the Will and the Concept of a Person", *The Journal of Philosophy* 68/1 (1971), 5-20.

² Susan Wolf, "Asymmetrical Freedom", *The Journal of Philosophy* 77/3 (1980), 151-166.

anne, çocuklarını kurtarmak için yanan bir eve girse, çocuklarını kurtarmaya çalışmaktan (ve kurtarmaktan) aslında kaçınamayacak olsa da eyleminden ahlaken sorumlu olabilir. (Bu örnek Kahraman örneğine benzer.) Buna rağmen, birisi bir dükkândan kleptomani (veya beyin yıkama, hipnoz vesaire) sebebiyle bir kitap çalsa, yaptığından ahlaken sorumlu olmaz. Bu türden bir örnekte failin, tam olarak başka türlü yapamaması sebebiyle yaptığından ahlaken sorumlu tutulamayacağı anlaşılmaktadır.

Ancak Suikastçı ve Kahraman gibi örnekler, Wolf'un asimetri tezinin yanlış olduğunu göstermekte ve neden yanlış olduğunu belirlemeye yardımcı olmaktadır. Wolf'un iyi eylem örneğinde, gerçek dizide sorumluluğu ortadan kaldırıcı hiçbir etken işlememektedir. Bu sebeple, Wolf'un örneklerinde failin iyi eylemlerden ahlaken sorumlu olduğunu, ancak kötü eylemlerden sorumlu olmadığını söylemek doğaldır. Fakat Wolf'un, failin gerçekleştirmekten kaçınmayacağı (gerçek dizide sorumluluğu ortadan kaldırıcı etkenin işlediği) kötü eylemlerin bir alt grubuna odaklandığı ortaya çıkmaktadır. Suikastçı gibi örnekler ise, failin, gerçekleştirmekten kaçınmayacağı halde ahlaken sorumlu olduğu, ancak sorumluluğu ortadan kaldırıcı etkenin alternatif dizide işlediği örneklerdir. Böylelikle, Suikastçı ve Kahraman gibi Frankfurt-tarzi örnekler, alternatif ihtimaller bakımından iyi ve kötü eylemlerin simetrisine dikkat çekmektedir ve Wolf'un asimetri tezinin sınırlı bir eylemler grubunu dikkate alması sayesinde inandırıcılık kazandığını görmemize yardımcı olmaktadır.

Biz, farklı bir asimetri tezinin doğru olduğuna inanıyoruz. Bu, failin, yapmaktan kaçınmayacağı bir şeyi yaptığı için ahlaken sorumlu olabilmesine rağmen, yapamayacağı bir şeyi yapmaması sebebiyle hiçbir failin ahlaken sorumlu olamayacağı tezidir. Yani, eylemler ve ihmaller arasında, alternatif ihtimallerin gerekliliği bakımından bir asimetri bulunmaktadır.³ Biz daha önce failin başka türlü yapamayacağı eylemlerle ilgili ahlaki sorumluluk örnekleri vermiştik, o halde ihmallerin olduğu durumlarda benzer örnekler oluşturup oluşturamayacağımıza bakalım.

Öncelikle, Kahraman'a bazı bakımlardan benzeyen "Tembel" örneğine bakalım. Tembel'de, John sahilde yürüyor ve suda çırpınan bir çocuk görüyor. John, küçük bir çabayla çocuğu kurtarabileceğine inanıyor, ancak herhangi birine yardım etmek için hiç enerji harcamak istemiyor. Çocuğu kurtarmaya çalışmama kararı veriyor ve sahilde yürümeye devam ediyor.

John, çocuğu kurtarmamaktan ahlaken sorumlu mudur? John bilmese de, çocuk, John ona baktığında boğulmak üzeredir ve John suya atlamamaya karar verdikten bir saniye sonra boğulur. Bu örnekteki durumlar, John'un çocuğu kurtarmamaktan ahlaken sorumlu olmadığını söylememizi gerektiriyor: Neticede, çocuk John onu kurtarmaya çalışsa da boğulacaktı. John

³ Bu iddia şurada geliştirilmiş ve savunulmuştur: John Martin Fischer, "Responsibility and Failure", *Proceedings of the Aristotelian Society New Series* 86 (86 1985), 251-270.

çocuğu kurtaramazdı. John çocuğu kurtarmaya çalışmama kararından dolayı ve hatta kurtarmaya çalışmamasından dolayı ahlaken sorumlu olabilir, ancak çocuğu kurtarmamaktan ahlaken sorumlu değildir. Tembel, bu bakımdan, başka bir örnekle oldukça benzerdir; bu örnekte farklı olan kısımlar çocuğun hemen boğulmaması, bunun yerine (John'un haberi olmaksızın) bir köpekbalığı sürüsünün sahil ile çırpınan çocuk arasındaki suyu istila etmesi ve suya atlasaydı John'u yiyecek olmasıdır.

Benzer bir biçimde, Sue'nun, yağmur dansı yaparak şiddetli bir kuraklığı bitirebileceğini sandığını farz edelim. Elbette, Sue yanılmaktadır ve gerçekten hava durumunu etkileyecek bir gücü yoktur. Görünürde hiç bulut olmadığını (ve yüzlerce mil boyunca da bulut olmadığını) da varsayalım; hava koşulları aslında haftalarca yağmur yağmayacağını göstermekte. Şimdi, Sue yerel çiftçilerden nefret ediyor ve onlara mümkün herhangi bir şekilde zarar vermek istiyor. Yanlış bir biçimde kolaylıkla kuraklığı anında bitirebileceğine inandığından, kasten yağmur dansını yapmaktan kaçınıyor.⁴

Sue, "Yağmur Dansı" örneğinde, yağmurun yağmasına sebep olmamaktan (yani kuraklığı bitirmemekten) dolayı ahlaken sorumlu mudur? Yine, Sue'nun, yağmur dansı yapmamaktan ve kuraklığı bitirmeye çalışmamaktan dolayı ahlaken sorumlu olduğu söylenebilirse de, kuraklığı bitirmemekten dolayı ahlaken sorumlu olmadığını söylememiz gerekmektedir. Neticede, Sue kuraklığı bitiremezdi.

Yukarıda sunulan örnekler, bir failin iyi bir şeyi yapmayı ihmal etmesi hakkındadır. Şimdi bir failin kötü bir şeyi yapmayı ihmal ettiği benzer bir örneğe bakalım. Tıpkı iyi ve kötü eylemlerin (ahlaki sorumluluk için) alternatif ihtimallerin gerekliliği bakımından simetrik olmaları gibi, iyi bir eylemi yapmayı ihmal etmek ve kötü bir eylemi yapmayı ihmal etmek de alternatif ihtimallerin gerekliliği bakımından simetriktir.

Farz edin ki, siz, şehrin تنها bir bölgesindeki loş ışıklı bir sokakta dolaşan küçük çapta bir haydutsunuz. Birdenbire patlak bir tekerle yol kenarında kalmış parlak, yeni bir Mercedes görüyorsunuz. Arabanın sürücüsü iyi giyimli, cebinde kabarık bir cüzdan bulunan yaşlıca bir beyefendi. Hızla arabaya yaklaşıp yaşlı adama saldırma ve parasını çalma isteği duyuyorsunuz. Neyse ki, bunun aksine bir karar alıp yolunuza devam ediyorsunuz.

Sürücüyü soymamaktan dolayı ahlaken sorumlu musunuz? Sizden (ve arabanın sürücüsünden) habersiz, Mafya arabanın bagajına uyuşturucu koymuş olsun. Beş mafya üyesi haydut, yakınlardaki beş başka arabanın içinden bu arabayı gözetlemekte. Katı talimatları var:

⁴ Bu örnek türünü Carl Ginet'e borçluyuz.

Eğer birisi araba sürücüsünü tehdit ederse, makineli tüfekleri ile onu vuracaklar. Bu koşullarda, sürücüyü soymaya kalkışmanız durumunda öldürüleceğinizi rahatlıkla düşünebiliriz.

Biz, sürücüyü soymamanızdan ahlaken sorumlu olmadığınızı düşünüyoruz. Sürücüyü soymama kararınızdan, sürücüyü soymaya karar vermemenizden ve sürücüyü soymaya çalışmamanızdan dolayı ahlaken sorumlu olabilirsiniz. Ancak sürücüyü soymamanızdan dolayı ahlaken sorumlu olmadığınızı söylememiz gerekmektedir, bu gereklilik de sürücüyü soyamayacak olmanız gerçeğinden kaynaklanmaktadır. “Patlak Teker” örneğinde, yapamayacağınız kötü bir şeyi yapmamaktan dolayı ahlaken sorumlu değilsiniz.

Bu örnekler, bir failin, gerçekleştiremeyeceği bir eylemi gerçekleştirmemesinden dolayı ahlaken sorumlu tutulamayacağını ortaya koymaktadır. Böylece bu örnekler, Suikastçı ve Kahraman ile birlikte, eylemlerin ve ihmallerin, alternatif ihtimallerin gerekliliği bakımından asimetrik olduğunu göstermektedir. Yani, bir eylemi gerçekleştirmemenin ahlaki sorumluluğu eylemi gerçekleştirme özgürlüğünü gerektirirken, bir eylemin ahlaki sorumluluğu eylemi gerçekleştirmekten kaçınma özgürlüğünü gerektirmez. Biz, bireylerin yalnızca eylemler ve ihmallerden değil, aynı zamanda bu eylemlerin (ve ihmallerin) sonuçlarından da ahlaken sorumlu olduklarını savunuyoruz. Şimdi sonuçlardan ahlaken sorumlu olma konusunda bazı örneklerle bakalım.

Devam etmeden önce, yaptıklarımızın sonuçları olan olayların ve durumların ya tikeller ya da tümeller olarak incelenebileceğini belirtmemiz gerek. Amaçlarımız doğrultusunda, tikel sonuçlar ve tümel sonuçlar arasındaki ayırım, ayırt etme (*individuation*) kriterine dayanarak yapılacaktır. Tikel bir sonucun, tümel bir sonuçtan daha iyi bir şekilde ayırt edildiğini belirtmemiz gerekiyor. Bir tikel sonuca giden fiili nedensel yol, onun özsel bir niteliğidir, yani eğer farklı bir nedensel yol gerçekleşseydi o zaman farklı bir tikel sonuç oluşurdu. Bunun aksine, aynı tümel sonucun farklı nedensel öncüllerle meydana getirilebildiğini belirtebiliriz.

Örneğin, Suikastçı’da tikel sonuç olan başkanın birisi tarafından vurulması ve tümel sonuç olan vurularak ölmesi birbirinden ayırt edilebilir. Sam başkanı vurmayacağına dair bir emare göstermiş olsaydı ve Jack’in cihazı sonucun ortaya çıkmasında nedensel bir rol oynasaydı, farklı bir tikel sonuç oluşurdu. (Başkanın birisi tarafından vurulması konusunda farklı bir tikel sonuç gerçekleşirdi.) Bunun aksine, Jack’in cihazı nedensel bir rol oynamış olsa bile aynı tümel sonuç, başkanın vurularak ölmesi, gerçekleşirdi. (Şunu belirtelim ki, tümel sonuçlar ve tikel sonuçlar arasındaki ayırımda önemli olan birbirinden ayırt etme konusudur, farklı türden sonuçlara atıfta bulunmak için kullanılan ifade türü değildir. Bu makalede, genellikle tümel sonuçlara “başkanın vurularak ölmesi” gibi ifadelerle atıfta bulunma yolunu takip edeceğiz.)

Suikastçı örneğinde Sam, Jack'in elektronik cihazının müdahalesi olmaksızın başkanı vuruyor. Bu örnekte, başkanın vurularak ölmesi durumu gerçekleşiyor. Ancak aynı durum, çeşitli farklı yolların gerçekleşmesiyle de nedenlenmiş olabilirdi; özellikle, Sam'in başkanı vurmasına Jack neden olmuş olsa bile bu durum gerçekleşirdi. Şimdi, bir failin gerçekleşmesini önleyemeyeceği bir tümel sonuçtan ahlaken sorumlu olup olmayacağı sorusu ortaya çıkıyor. Bir failin, (kendisi için) kaçınılmaz olan bir sonucun gerçekleşmesinden ahlaken sorumlu olduğu durumlar var mıdır? (Buradan sonra, öncelikli olarak tümel sonuçlarla ilgileneceğiz.)

Böyle durumlar var gibi görünüyor. Örneğin, Suikastçı'yı ele alalım. Sam'in yalnızca başkanı vurmaktan değil, başkanın vurularak ölmesi tümel sonucundan da ahlaken sorumlu olduğunu söylemek akla yatkındır. Şunu da belirtelim ki Sam, herhangi bir şekilde başkanın birisi tarafından vurulmasını önleyemezdi.

Benzer bir örnek olan "Füze 1"e bakalım. Füze 1'de kötü bir kadın olan Elizabeth, bir füze ve roketatar ele geçiriyor ve füzeyi (kendi sapkın sebepleri uğruna) Washington D.C.'ye fırlatmaya karar veriyor. Elizabeth'in durumunun Sam'in durumuna benzediğini varsayalım; manipüle edilmemiş, beyni yıkanmamış vesaire. Bunun yanı sıra, Sam'in beynine yerleştirilen cihazla tamamen aynı türden bir cihazın Elizabeth'in beynine yerleştirilmiş olduğunu ve onunla iş birliği yapan, herhangi bir tereddüde düşme emaresi göstermesi durumunda Elizabeth'in füzeyi fırlatmasını sağlayacak olan bir karşı olgusal müdahalecinin bulunduğunu farz edelim. Ayrıca füze bir kez şehre doğru fırlatıldığında, Elizabeth'in, onun Washington D.C.'ye düşmesini engelleyemeyeceğini varsayalım.

Şimdi, Elizabeth füzeyi Washington'a doğru fırlatıyor, görünüşe göre bunu özgürce gerçekleştiriyor ve biz, Washington D.C.'nin bombalanması tümel sonucunun gerçekleşmesinden, bu durum onun için kaçınılmaz olsa da, Elizabeth'in ahlaken sorumlu olduğuna inanıyoruz. Bundan ahlaki olarak mesuldür, ancak yine de Elizabeth'in Washington D.C.'nin bombalanması durumunun gerçekleşmesini önlemek için yapabileceği hiçbir şey bulunmamaktadır.

"Füze 2" örneği de, Elizabeth'le iş birliği yapan (beyni manipüle etmeye hazırlanan) bir karşı olgusal müdahalecinin varlığı dışında tıpkı Füze 1 gibidir. Onun yerine, burada Elizabeth yapmazsa füzeyi fırlatacak olan başka bir kadın, Carla, vardır. Dahası Elizabeth'in, Carla'nın füzeyi fırlatmasını önlemek için veya fırlatıldığında füzenin Washington D.C.'ye düşmesini önlemek için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Tıpkı Füze 1'deki gibi, Elizabeth füzeyi özgürce fırlatıyor. Füze 2'de de Elizabeth Washington D.C.'nin bombalanması durumundan ahlaken sorumlu tutulabilir, bu durumun gerçekleşmesini engelleyemeyecek olsa da.

O halde bir failin, yaptığı ve gerçekleşmesini önleyemediği şeylerin sonucu olan durumların gerçekleşmesinden ahlaken sorumlu tutulabileceği örnekler bulunmaktadır. Ancak

bir failin, yaptığı şeyin bazı sonuçlarının oluşmasından ahlaken sorumlu tutulamayacağı başka örnekler de vardır; bunlarda failin ahlaken sorumlu olmadığı yargısına yol açan şeyin tam da sonucun gerçekleşmesini önleyememesi olduğu anlaşılmaktadır.

Örneğin, “Füze 3”ü ele alalım.⁵ Füze 3’te Joan, Elizabeth’in Washington D.C.’ye doğru bir füze fırlatmış olduğunu bilmektedir. Ancak Joan’ın, füzenin yönünü değiştirip Washington D.C.’nin nüfus yoğunluğu daha az olan bir bölgesine düşmesi için kullanabileceği bir silahı vardır. Ne yazık ki, Joan şehrin çok yakınında bulunmaktadır ve hem bu sebeple hem de bombanın menzili ve kendi silahının yapısı sebebiyle bilmektedir ki, bombayı şehrin başka bir bölgesine doğru yönlendirebilse bile bombanın düşmesini önleyememektedir.

Joan’ın, bombanın yönünü değiştirmek için silahını kullandığını düşünelim. Bunu yaptığında, Washington’ın (başka bir bölgesinden) bir bölgesinin bombalanması durumundan ahlaken sorumlu olabilir. Ancak Joan, Washington D.C.’nin bombalanması durumundan ahlaken sorumlu mudur? Değildir gibi görünüyor, ayrıca Washington D.C.’nin bombalanması durumundan, bu durumun gerçekleşmesini önleyemediği için ahlaken sorumlu olmadığını söyleme yönünde güçlü bir eğilime sahibiz.

Benzer bir başka örnek verelim. Ralph, frenleri çalışmayan bir trenin sürücüsü. Tren, bir çatala doğru raylardan hızla ilerliyor. Ralph, treni sağ tarafa veya sol tarafa yönlendirebileceğini, ancak durduramayacağını biliyor. Ayrıca, Ralph’in her iki yolun da Syracuse’a gittiğini bildiğini düşünelim. Ralph treni sola döndürdüğünde, trenin (sağ taraftansa) sol tarafa gitmesinden ahlaken sorumlu olabilir. Ancak Ralph’in, zaten rayın bu bölümünde bulunmaktan ahlaken sorumlu olmadığı göz önüne alındığında, trenin Syracuse’a ulaşmasından da ahlaken sorumlu olmadığı açıktır. (Ralph her iki yolun da Syracuse’a gittiğini bilmeseyse bile onu, trenin Syracuse’a ulaşmasından ahlaken sorumlu tutamayacağımıza dikkat çekelim.) Ralph’in, trenin Syracuse’a ulaşmasında ahlaki sorumluluğunun olmaması, trenin Syracuse’a gitmesini herhangi bir şekilde önleyemeyeceği gerçeğinden başka neyle açıklanabilir?

Yukarıdaki örnekler üzerinde düşünmek, bizi gerçekten oldukça kafa karıştırıcı bir durumda bırakıyor gibi görünüyor olabilir. Bir yanda, failin, gerçekleştirdiği eylemden, o eylemi gerçekleştirmekten kaçınamayacak olsa da ahlaken sorumlu olduğu durumlar bulunmakta. Diğer yanda ise çeşitli örnekler, failin, gerçekleştiremeyeceği bir eylemi gerçekleştirmemekten dolayı ahlaken sorumlu tutulamayacağını göstermekte. Dahası, failin, yaptığı bir şeyin, gerçekleşmesini önleyemeyeceği sonucundan ahlaken sorumlu olduğunu gösteren durumlar da var. Ancak bunun yanında failin tümel bir sonuçtan ahlaken sorumlu olmadığı ve ahlaken sorumlu olmasını yanlışlayan şeyin tam da failin bu durumun gerçekleşmesini engelleyememesi olduğunu

⁵ Bu tür bir örnek ortaya attığı için David Widerker’e teşekkür ediyoruz.

söylemeyi gerektiren örnekler bulunmakta. Belirli örnekler hakkındaki bu sezgiler, açıkça çelişkili değilse de, oldukça kafa karıştırıcı gibi görünüyor.

Ahlaki sorumluluk konusunda yeterli bir teori, sezgilerin, yukarıda sunulan problemler gibi görünen örüntüsünü açıklamalı ve doğrulamalıdır. Özellikle bu teorinin görevi, şu iki soruya cevap vermek olmalıdır: İhmaller için alternatif ihtimaller gerekli iken, eylemler için bu gerekliliğin olmamasını nasıl açıklayabiliriz? Ayrıca failin, gerçekleşmesini önleyemeyeceği bir sonuçtan bazı durumlarda ahlaken sorumluyken bazı durumlarda ise ahlaken sorumlu olmamasını nasıl açıklayabiliriz?

Diğer filozoflar tarafından ortaya konan farklı yaklaşımlar sebebiyle bu (sonuçları içeren) son görevin, özellikle zor olduğunu düşünüyoruz.⁶ Bu makalede biz, sonuçlarla ilgili kendi ahlaki sorumluluk teorimizi geliştireceğiz. Bunu yaparken eylemler ve ihmallerle ilgili bir ahlaki sorumluluk görüşüyle başlayacağız ve ardından bu görüşü, sonuçlarla ilgili ahlaki sorumluluk teorimizi geliştirirken bize yol göstermesi için kullanacağız.

Eylemlerden Sorumluluk

Eylemlerin ahlaki sorumluluğu konusundaki yaklaşımımızın arkasındaki ana fikir, failin, belirli bir şekilde eylemini kontrol ettiği sürece, gerçekleştirdiği eylemden ahlaken sorumlu olduğudur. Ancak burada iki farklı kontrol çeşidini birbirinden ayırmak önemlidir.

Bu iki farklı kontrol çeşidi, “Sürücü” adlı şu örnekle açıklanabilir:⁷ Al, sürücü kursu eğitimi almaktadır. Arabanın tek kontrol takımını kullandığı şoför koltuğuna geçer. Öğretmeni ise, Al’ın sürüşünü dikkatle izleyen Bart. Al sola dönmek için sinyal veriyor ve direksiyonu sola doğru çeviriyor, böylece arabanın sola dönmesini sağlıyor. Al’ın, arabanın sola doğru olan hareketinin kontrolüne sahip olduğu söylenebilir. O, arabanın sola dönmesinde belirli bir kontrol türüne sahip: “fiili nedensel kontrol (*actual causal control*)”⁸. Al’ın, normal bir biçimde düşünüp taşıdığı ve arabanın direksiyon teçhizatında bir arıza olmadığı takdirde, arabanın sola dönmesinde fiili nedensel kontrole sahip olduğu söylenebilir. Fiili nedensel kontrolün, salt nedensellikten farklı olduğuna dikkat çekelim. Al, bir tür epilepsi krizinin veya belki de karşı konulamaz bir dürtünün

⁶ Bu tarz görüşler için bk. Peter Van Inwagen, *An Essay on Free Will* (Oxford, NY: Clarendon Press, 1983), özl. ss. 171-180; Robert Heinaman, “Incompatibilism without the Principle of Alternative Possibilities”, *Australasian Journal of Philosophy* 64/3 (1986), 266-276; Bernard Berofsky, *Freedom from Necessity* (New York and London: Routledge & Kegan Paul, 1987) özl. s. 35; William L. Rowe, “Causing and Being Responsible for What Is Inevitable”, *American Philosophical Quarterly* 26/2 (1989), 153-160. Bu yaklaşımları “Responsibility for Consequences” adlı makalemizde tartışıp eleştiriyoruz.

⁷ Bu örnek şuradan uyarlanmıştır: Nelson Pike, “Over-Power and God’s Responsibility for Sin”, *The Existence and Nature of God*, ed. Alfred J. Freddoso (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1983), 11-35.

⁸ Çevirenin Notu: Fischer daha sonraki çalışmalarında “fiili nedensel kontrol” terimi yerine “kılavuz kontrol (*guidance control*)” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

sonucu olarak arabanın sola dönmesine neden olsaydı, o zaman arabanın sola dönmesine, onu kontrol etmeksizin neden olmuş olurdu.

Aşağıda, fiili nedensel kontrolün neye dayandığı hakkında biraz daha açıklama yapacağız. Ancak şimdi, fiili nedensel kontrolü, farklı bir tür kontrolden ayırmak istiyoruz: “düzenleyici kontrol (*regulative control*)”.⁸ Al’ın öğretmeni Bart’ın, arabanın ikili kontrol takımına sahip olduğunu farz edelim. Bart isterse kendi kontrollerini etkinleştirip Al’ınkileri devre dışı bırakabiliyor; böylece, isterse arabanın kontrolünü ele geçirebiliyor. Olaylar gerçekte olduğu şekliyle gerçekleşince, Al arabanın sola doğru olan hareketini kontrol ediyor ve Bart bunda hiçbir nedensel rol oynamıyor. Ancak, ikinci kontrol takımından dolayı, arabanın sola dönmesi hususunda Bart’ın ikili bir güce sahip olduğunu varsayabiliriz: O, bu olayı kesinleştirebilir veya önleyebilir. Yani, eğer Al arabayı sağa döndürmeyi istediğine dair bir emare gösterirse, Bart, Al’ın girişimini geçersiz kılabilir ve arabanın sola gitmesine neden olabilir. Dahası, Bart isterse Al’ın arabanın sola gitmesine neden olma girişimine engel olabilir; kendi kontrollerini etkinleştirebilir ve arabayı sağa döndürebilir. Bir fail, bir netice üzerinde bu türden bir ikili güce (kesinleştirme ve önleyebilme) sahip olduğunda, failin netice üzerinde “düzenleyici kontrole” sahip olduğunu söyleyebiliriz. Al arabanın sola doğru olan hareketinde fiili nedensel kontrole sahipken, Bart bu konuda düzenleyici kontrole sahiptir. Olaylar gerçekleştiğinde, Bart, arabanın sola dönmesi üzerinde düzenleyici kontrole sahip olsa da, fiili nedensel kontrole sahip olmaz.

O halde, bir failin, bir olayın fiili nedensel kontrolüne, bir başkasının ise düzenleyici kontrolüne sahip olması mümkündür. Üstelik (yukarıda anlatılan) Frankfurt-tarzı örnekler, failin, bir olayın fiili nedensel kontrolüne sahip olsa da düzenleyici kontrolüne sahip olmamasının mümkün olduğunu göstermektedir. Al’ın arabayı sola döndürmeyeceğine dair bir emare göstermesi durumunda Bart kendi gücünü, arabanın sola dönmesini sağlayacak biçimde kullanma eğiliminde olsaydı, Sürücü örneği, Frankfurt-tarzı bir örnek olurdu. Ancak Bart böyle bir eğilime sahip değilse, Sürücü, Frankfurt-tarzı bir örnek olmaz. Yani, eğer Bart Al’ın, arabayı istediği yöne döndürmesine izin verme eğiliminde ise, o halde Al, arabanın sola dönmesinin hem fiili nedensel kontrolüne hem de düzenleyici kontrolüne sahip olur. Bu, aynı netice üzerinde iki farklı bireyin düzenleyici kontrole sahip olabileceğini göstermektedir.⁹ (Belki Al’ın, arabanın sola dönmesi

⁸ Bu iki kontrol çeşidi, “Responsibility and Failure” adlı makalede ayırt edilmiştir. Benzer bir ayırım için bk. Michael J. Zimmerman, *An Essay on Moral Responsibility* (Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield, 1988), 32-35.

⁹ Pike’in iddia ettiği gibi, bu durum insan eylemleri üzerinde hem insan bireylerin hem de Tanrı’nın nasıl düzenleyici kontrole sahip olduklarına dair bir model sağlar. Pike’in önerisi, Tanrı’nın belirli bir tür “karşı olgusal müdahaleci” gibi tasavvur edilebileceği şeklindedir. İnsan eylemleri üzerinde hem Tanrı’nın hem de insan bireylerin düzenleyici kontrole sahip oldukları iddiası, en azından, kötülük probleminin Tanrı’nın varlığına bir tehdit oluşturduğu iddiasına karşı belli bir tür “özgür irade savunusu” ihtimaline kapı aralıyor. Bu türden bir savunu, insanın başka türlü yapabileceği özgürlüğünün,

üzerindeki düzenleyici kontrolü, Bart ona bunu bahşettiği için “koşullu düzenleyici kontrol” diye adlandırılabilir.)

İki kontrol çeşidini birbirinden ayırdık. Amaçlarımız için özellikle önemli olan şey, failin, bir neticeyi, üzerinde (düzenleyici kontrol anlamında) kontrolü olmaksızın (fiili nedensel kontrol anlamında) kontrol edebildiğinin anlaşılmasıdır. Biz, failin, bir eylem üzerinde fiili nedensel kontrole sahip olmasının, o eylemin ahlaki sorumluluğu için yeterli bir koşul olduğunu iddia ediyoruz.¹⁰ Ancak daha fazlasını da söylememiz gerekiyor. Öncelikle, failin, bir eylemi gerçekleştirmekten ahlaken sorumlu olduğunda tam olarak neyi kontrol etmesi gerektiğini söylememiz gerekiyor. Sonrasında, bu türden bir kontrolün (fiili nedensel kontrolün) neye dayandığından biraz bahsetmeliyiz.

Suikastçı’da, Sam başkanı vurduğunda, başkanı özgürce vurduğu (ve öldürdüğü) ve başkanı vurmaktan (ve öldürmekten) ahlaken sorumlu olduğu anlaşılıyor. Sürücü’de Al arabayı sola döndürdüğünde, onun bunu özgürce yaptığını ve böyle davranmaktan ahlaken sorumlu olduğunu söylemek akla yatkındır. Her iki durumda da failerin eylemlerinden ahlaken sorumlu olduğunu savunuyoruz. Ancak bu eylemler tam olarak nedir? Kolaylaştırmak adına, cazip ve doğal bir eylem teorisini benimseyeceğiz. Bu, belirli eylemlerin belirli bedensel hareketlerle özdeş olduğunu savunan Davidsoncı bir teoridir. O halde, örneğin, Sam’in başkanı öldürmesiyle özdeş olan eylem, Sam’in tetiğe basması fiziksel olaydır. Tasvirlerin tümü, aynı bedensel hareketi ortaya çıkaran “Sam başkanı öldürüyor”, “Sam başkanı vuruyor”, “Sam alçakça bir eylem yapıyor”, vesaire şeklindedir. Ayrıca, bu yaklaşımda, Al’ın arabayı sola döndürmesi eylemi de, onun kollarını belirli bir yönde hareket ettirmesi ile özdeştir. (Bu eylem ayırt etme yaklaşımı çekici olsa da, bizim sorumluluk teorimiz için zorunlu değildir; aşağıda alternatif bir eylem ayırt etme teorisi kullanılarak temel noktamızın nasıl ortaya konacağını kısaca göstereceğiz.)

Öyleyse biz, bedensel bir hareketin fiili nedensel kontrolüne sahip olması sebebiyle, bir failin, o bedensel hareketi ile özdeş olan eylemden ahlaken sorumlu olduğunu iddia ediyoruz. Dolayısıyla, örneğin, Al’ın, arabanın sola dönmesinden ahlaken sorumlu olmasının sebebi, kolunu

Tanın’nın kadir-i mutlaklığı ile bağdaştığını iddia edebilir. Bununla birlikte, düzenleyici kontrolün (ve de başka türlü yapabilme özgürlüğünün) bir özgür irade savunusu kurmak için gerekli olduğu konusu açık değildir; gereken tek şey fiili nedensel kontrol (ve de özgürce eylemde bulunmak) olabilir.

¹⁰ Biz bu makalede yalnızca bir ahlaki sorumluluk teorisinin bir bileşeninin, özgürlükle ilişkili olan bileşeninin, taslağını vermeye çalışıyoruz. Aristoteles’i takiben, ahlaki sorumluluğun epistemik olan ve özgürlükle ilişkili olan bileşeni arasında bir ayırım yapılabilir. Aristoteles, kişinin, yaptığı şeyi bilgisizce yapmıyor olduğu ve yaptığı şeye zorlanmıyor olduğu sürece gönüllü olarak eylemde bulunduğunu savunur. Biz burada, ikinci bileşene (özgürlükle ilişkili olan bileşene) odaklanıyoruz. Failin, bizim özgürlükle ilişkili bileşenimizi karşılamasına rağmen, yaptığı şeyi sırf başka türlü yapamayacağına inandığı için yapması sebebiyle ahlaken sorumlu olmadığı durumlar da olabilir; böyle durumlarda sorumluluğun epistemik ön koşullarının karşılanmamış olduğuna inanıyoruz.

hareket ettirme (böylece direksiyonun hareket etmesine neden olma) fiziksel olayını kontrol etmesidir (fiili nedensel kontrol anlamında).

Bunun yanında, bir olayın fiili nedensel kontrolünün neye dayandığını belirtmemiz gerekiyor. Başka bir yerde, bir eylemin ahlaki sorumluluğu için eylemin ortaya çıktığı mekanizmanın “zayıf gerekçe duyarlılığının (*weak reasons-responsiveness*)” yeterli bir koşul olduğu hipotezini öne sürdük.¹¹ Burada, zayıf gerekçe duyarlılığının, fiili nedensel kontrolün çekici bir analizi olduğunu öne sürüyoruz. O halde temel fikir, bedensel hareket, zayıf gerekçe duyarlılığı mekanizmasından kaynaklanan eylemle özdeş olduğu sürece, failin, o eylemi gerçekleştirmekten ahlaken sorumlu olduğudur.

Burada zayıf gerekçe duyarlılığının çok kısa bir taslağını vereceğiz. Zayıf gerekçe duyarlılığının, ahlaki sorumluluk için yeterli kontrol çeşidi olan fiili nedensel kontrolün uygun bir analizi olduğunu tartışmak ve savunmak, bu makalenin amacının dışındadır. Biz burada daha ziyade bu düşüncenin, fiili nedensel kontrolün bir analizi olmasını makul kılmak için yeterli bir içeriğini vermek istiyoruz. Bu da, daha sonra sonuçlarla ilgili olan bir ahlaki sorumluluk görüşü geliştirmemize yol gösterecek olan, eylemlerle ilgili olan bir ahlaki sorumluluk görüşü sunmamızı sağlayacak.

Bir eylemin, zayıf gerekçe duyarlılığından kaynaklanıp kaynaklanmadığını söylemek için, öncelikle eylemin, kendisinden kaynaklandığı mekanizma türlerini belirlemeliyiz. Bazı örneklerde, gerçek dizide ve alternatif dizide sezgisel olarak farklı türden mekanizmaların işlediğini görmemiz önemlidir. Örneğin, Suikastçı’da Sam’in tetiğe basma eylemi, sıradan pratik akıl yürütme sürecinden kaynaklanmaktadır, ancak Sam herhangi bir tereddüt emaresi gösterseydi, (Sam’in beynine doğrudan elektronik uyarımda bulunmayı içeren) farklı bir mekanizma türü işleyecekti.

Burada, açık bir mekanizma ayırt etme görüşü geliştiremeyeceğiz. Amaçlarımız yönünden, Sam’in gerçek dizi mekanizmasının, sezgisel olarak alternatif dizi mekanizmasından farklı bir türde olduğuna dikkat çekmemiz yeterlidir. Benzer bir biçimde Kahraman’da Matthew’un gerçek dizi mekanizmasının, alternatif dizi mekanizmasından farklı bir türde olduğunu belirtmek istiyoruz; gerçek dizide, çırpınan çocuğu kurtarmak için hızlıca düşünüp taşınıp karar veriyor ve akıl yürütmesi, herhangi bir baskın dürtüden etkilenmiş durumda değil. Ancak alternatif dizide düşünüp taşınmaları, yüzücüyü kurtarmaya yönelik baskın ve karşı konulamaz bir dürtüden etkilenmiş durumda. Açık bir mekanizma ayırt etme kriteri üretmek zor olsa da, Suikastçı ve

¹¹ John Martin Fischer, “Responsiveness and Moral Responsibility”, *Responsibility, Character and the Emotions*, ed. Ferdinand Schoeman (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 81-106.

Kahraman gibi örneklerde gerçek ve alternatif dizilerdeki eylemlerin, farklı türden mekanizmalardan kaynaklandığını söylemek normaldir.

Gerçek dizideki belirli bir tür mekanizmanın zayıf gerekçe duyarlılığı olup olmadığını belirlemek için, bu türden mekanizmanın işlediği, failin başka türlü yapma gerekçesinin olduğu ve (bu gerekçeyle) başka türlü yaptığı mümkün bir senaryo olup olmadığı sorulabilir. Yani, gerçek mekanizma türünü sabit tutup failin başka türlü yapmaya dair bazı mümkün güdülerine karşılık verip vermeyeceğini sorarız. Eğer böyleyse, gerçekte işleyen mekanizma zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlıdır. Bunun tersine, güçlü gerekçe duyarlılığının sağlanması için, belirli bir tür K mekanizması gerçekte bir eylemi ortaya çıkardığında, eğer başka türlü yapmak için yeterli gerekçe olsaydı ve K işleseydi, failin başka türlü yapmak için yeterli gerekçeyi görüp bu sebeple başka türlü yapmayı seçmiş olması ve başka türlü yapmış olması gerekir.

Güçlü ve zayıf gerekçe duyarlılığının arasındaki farkı görmenin bir yolu, bir kişinin, irade zayıflığına karşı gösterdiği eğilimle ilgili bir örneğe bakmaktır. Farz edelim ki, sinemaya gitmek için iyi bir gerekçem var ve (sıradan, sağlıklı insani pratik akıl yürütme becerisinin bir sonucu olarak) gitmeye karar veriyorum ve sinemaya gidiyorum. Ancak, varsayalım ki, gitmemek için iyi bir gerekçem olsaydı bile yine de sinemaya gidecektim. Örneğin, sinemaya gidersen yetiştiremeyeceğim, teslim tarihi gelmiş bir ödevim olsa bile sinemaya giderdim. Bu ikinci durumda, zayıf iradeli birisi olurum. Başka türlü yapmak için iyi bir gerekçem olması durumunda, eylemimi doğuran gerçek mekanizma, sahip olacağım bu gerekçeye karşılık vermediği müddetçe, güçlü bir biçimde gerekçelere duyarlı olmaz. Ancak bu, gerçek mekanizmanın karşılık vereceği bazı gerekçelerin varlığıyla tamamen uyumludur. Örneğin, ben irade zayıflığına eğilimli olsam bile, muhtemelen biletin bin dolar olması durumunda sinemaya gitmezdim.

İrade zayıflığına eğilimli olmak, ahlaki sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Bu sebeple, gerçekte eylemi doğuran mekanizmanın güçlü gerekçe duyarlılığına sahip olması ahlaki sorumluluk için zorunlu bir koşul değildir; bizce eylemi doğuran mekanizmanın zayıf gerekçe duyarlılığına sahip olmasının ahlaki sorumluluk için yeterli bir koşul olması, en azından umut vaat eden bir fikirdir.¹² (Güçlü gerekçe duyarlılığı zayıf gerekçe duyarlılığını içerir; elbette bunun tersi geçerli değildir.)

Yukarıda, Suikastçı örneğinde, gerçek dizide ve alternatif dizide farklı türden mekanizmaların işlediğini iddia ettik. Şimdi daha spesifik olabiliriz. Gerçek dizide, Sam'in sağlıklı

¹² Bu iddianın, çeşitli problemlere karşı savunulması gerekmektedir. Bazı ön tartışmalar için bk. Fischer, "Responsiveness and Moral Responsibility"; ve Ravizza. Gelecekteki çalışmalarımızda bu konuları daha fazla ele almayı planlıyoruz.

pratik akıl yürütme becerisi işlemektedir ve bu mekanizma zayıf gerekçe duyarlılığına sahiptir. Alternatif senaryoda eylemi doğuran mekanizma, beynin, bu mekanizmayı zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlı olmaktan alıkoyan bir tür elektronik uyarımını içerir: Eğer bu türden bir uyarım gerçekleşseydi, Sam, var olan gerekçeler ne olursa olsun başkanı vuracaktı. Dolayısıyla, Sam'in, eyleminden ahlaken sorumlu olmasının sebebi, eylemin zayıf gerekçe duyarlılığına sahip bir mekanizmadan kaynaklanmasıdır. Eylemi üzerinde düzenleyici kontrole (ve başka türlü yapabilme yetisine) sahip olmasa da fiili nedensel kontrole sahiptir. Eylemi üzerinde düzenleyici kontrole sahip olmasa da eyleminin kontrolüne sahiptir.

İhmallerden Sorumluluk

Eylemlerin ahlaki sorumluluğu ile ilgili bir görüşün taslağını ortaya koyduk. Bu görüş, bir kişinin, gerçekleştirmekten kaçınmasa da bir eylemden sorumlu olabileceğine işaret etmektedir. Şimdi gerçekleştirilmeyen eylemlerin ahlaki sorumluluğu ile ilgili bir görüş geliştirmek istiyoruz. Bu görüş, eylemlerin ve ihmallerin ahlaki sorumluluğu arasındaki ilişkiyi netleştirecek. Özellikle, eylemlerin ve ihmallerin alternatif ihtimalleri gerektirmeleri bakımından neden asimetrik olduklarını açıklayacak.¹³

Bir fail bir şey yaptığında, belirli bir olayı, bedensel bir hareketi gerçekleştirir. Ancak bir fail bir eylemi ihmal ettiğinde, (genellikle) aynı türden mümkün bir olayı, mümkün bir bedensel hareketi gerçekleştirmez. O halde eylemler ve ihmaller, fail ve mümkün bir bedensel hareket arasında farklı ilişkiler içerir; eylemlerde bu ilişki belirli bir tür neden olmadır, ihmallerde ise bu ilişki bu türden neden olmanın yokluğudur.

Şimdi, eylemler ve ihmallerin ahlaki sorumluluğu ile ilgili bir ilke önerebiliriz.¹⁴ Hem X'i yapmanın hem de X'i yapmamanın, fail ve mümkün bir X' bedensel hareketi arasındaki ilişkileri içerdiğini varsayalım. Biz, X'i yapmanın veya X'i yapmamanın ahlaki sorumluluğunun bir tür X' kontrolünü gerektirdiğini öne sürüyoruz. Yani bu ilke, X'i yapmanın veya X'i yapmamanın ahlaki sorumluluğunun iki tür X' kontrolünden birini gerektirdiğini ifade eder: fiili nedensel kontrol veya düzenleyici kontrol.

Bu ilke, daha derin bir seviyede eylemleri ve ihmalleri simetrik olarak ele alır: Hem eylemlerin hem de ihmallerin ahlaki sorumluluğu X' bedensel hareketinin bir tür kontrolünü gerektirir. Şimdi tam olarak neden eylemlerin ve ihmallerin alternatif ihtimalleri gerektirmeleri

¹³ Bazı felsefeciler, bir kişinin, bir şeyi yapmayı ihmal etmesi durumunda o şeyi yapabiliyor olmasının kavramsal bir doğruluk olduğunu iddia ederler. Elbette eğer bu iddia doğru olsaydı, asimetri tezi, doğrudan eylemlerin ahlaki sorumluluğunun başka türlü yapma özgürlüğünü gerektirmediği iddiasından ortaya çıkardı. Biz bu kavramsal hususa katılmıyoruz, ancak okuyucu katılıyorsa, herhangi bir "ihmal" ifadesini, "eylemde bulunmama" ile değiştirmelidir.

¹⁴ Bu ilke ilk olarak Fischer'in "Responsibility and Failure" adlı makalesinde ortaya konmuştur.

bakımından asimetrik olduğunu anlayabiliriz. Bu asimetri, simetrik derin ilkedden ve eylemlerin ve ihmallerin (aynı türden mümkün bedensel hareketlerin farklı ilişkilerini içerdiği şeklindeki) analizinden elde edilebilir.

Birisi bir eylemi özgürce gerçekleştirdiğinde, ilgili X' bedensel hareketinin fiili nedensel kontrolüne sahiptir. Dolayısıyla, bir fail özgürce bir şey yaptığında X'in en azından bir tür kontrolüne sahiptir ve bu sebeple eyleminden ahlaken sorumlu tutulabilir. Ancak bir kişi bir şeyi yapmayı ihmal ettiğinde, ilgili X' bedensel hareketinin fiili nedensel kontrolüne sahip değildir (Bu durum, doğrudan ihmal kelimesinin tanımından kaynaklanır). Örneğin, bir fail kolunu kaldırmadığında, kolunu kaldırmakla alakalı olan bedensel hareketlere (belirli bir şekilde) neden olmaz. O halde bir ihmal durumunda, eğer fail ilgili X' olayının herhangi bir tür kontrolüne sahip olacaksa, düzenleyici kontrolüne sahip olmalıdır. Ancak X'in düzenleyici kontrolü, X'in gerçekleşmesini sağlama gücünü içerdiği için, eğer X'i yapmayı ihmal eden bir fail X' üzerinde düzenleyici kontrole sahip olacaksa, X'i yapabiliyor olması gerekir.¹⁵

Bir ihmalin ahlaki sorumluluğunun söz konusu eylemi yapma özgürlüğünü gerektirdiği, ancak bir eylemin ahlaki sorumluluğunun eylemi gerçekleştirme özgürlüğünü gerektirmediği sonucuna ulaştık. Asimetri tezi, simetrik bir derin ilkedden çıkarılmaktadır. Bu ilke, sorumluluğu belirli bir biçimde kontrolle ilişkilendirir.¹⁶ Eylemleri ve ihmalleri öz önüne aldığımızda, kişinin üzerinde bir tür kontrole sahip olması gereken olay, bedensel bir harekettir. Sonraki bölümde, sorumluluğu kontrolle ilişkilendiren derin ilkenin, kişinin yaptığı şeyin sonuçlarına uygulanmak üzere doğal bir biçimde nasıl genişletileceğini göreceğiz.

Sonuçlardan Sorumluluk

Teori. Yukarıda da belirtildiği gibi, failler, eylemlerinin, tikel veya tümel olarak incelenebilen sonuçlarından ahlaken sorumlu tutulabilirler. O halde Sam Suikastçı örneğinde başkan vurduğunda, başkanın ölümü veya belki de başkanın ölmesi sonucundan ahlaken sorumlu tutulabilir.

Kişi, hangi koşullar altında yaptıklarının (veya ihmal ettiklerinin) sonucundan ahlaken sorumludur? Ahlaki sorumlulukla ilgili derin ilkemizi şöyle genişletmek oldukça caziptir: Bir fail,

¹⁵ Bir ihmalin, birey ile bir mümkün bedensel hareketten ziyade mümkün bir bedensel hareketler grubu arasındaki ilişki olarak doğru bir biçimde tahlil edildiği iddia edilebilir. Eğer bu doğruysa, temel fikrimiz yine varlığını sürdürür: Herhangi bir tür kontrol yine ilgili grup üyelerinden en az biri üzerinde düzenleyici kontrolü ve dolayısıyla söz konusu eylemi yapabilme yetisini gerektirecektir.

¹⁶ John Martin Fischer, "Responsibility and Control", *The Journal of Philosophy* 79/1 (1982), 24-40 makalesinde, ahlaki sorumluluğun kontrolden ayrılması gerektiği iddia edilir. Orada tartışılan kontrol çeşidi, düzenleyici kontroldür; ancak burada iki tür kontrolü birbirinden ayırdık ve ahlaki sorumluluğun en azından bir kontrol türünün varlığı ile uyumlu olabileceğini iddia ettik.

yaptığı şeyin sonucundan, üzerinde herhangi bir tür kontrole sahip olduğu sürece sorumludur. Ancak burada failin kontrolüne sahip olması gereken ilgili olay, yalnızca bir bedensel hareket değildir. Sonuçların ahlaki sorumluluğunu değerlendirirken, failin, hem eyleminin hem de dış dünyadaki bir olayın kontrolüne sahip olup olmadığını göz önüne almamız gerekir. O halde, örneğin eğer Sam başkanın ölümünden ahlaken sorumlu ise, başkanın ölümüyle (Sam'in bedeninin dışındaki dünyadaki bir olayla) ilgili bir tür kontrole sahip olmalıdır.

Yukarıda da tartışıldığı gibi, iki kontrol türü vardır. Bu iki tür kontrolün (tıpkı eylemlere ve ihmellere olduğu gibi) sonuçlara da uygulanabileceğini inkâr etmek için bir sebep yok gibi görünmekte. Ayrıca, eylemlerle ilgili duruma benzer olarak bir sonucun fiili nedensel kontrolünün o sonucun ahlaki sorumluluğu için yeterli olması da akla yatkın görünüyor. Ancak burada fiili nedensel kontrol görüşünü, sonuçları kapsayacak şekilde genişletmeliyiz.

Bir failin, duyarlı bir diziden kaynaklandığı sürece bir sonucun fiili nedensel kontrolüne sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak eylemlerin aksine, bir sonuca yol açan dizi, bedensel bir harekette işleyen mekanizmadan daha fazlasını; eylemden dış dünyadaki olaya giden nedensel bir yolu da içermektedir.

O halde, sonuca yol açan dizinin iki bileşenini ayırt etmek yardımcı olacaktır. İlk bileşen, eylemi doğuran mekanizmadır (bedensel hareket), ikinci bileşen ise eylemden dış dünyadaki olaya giden süreçtir. Bir sonuca yol açan dizinin duyarlı olması için hem eylemi doğuran mekanizmanın zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlı olması hem de eylemden sonuca giden sürecin “eyleme duyarlı” olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Gerçek dünyada bir S failinin bir A eylemini M türünden bir mekanizma ile gerçekleştirdiğini farz edelim, S'nin A'yı yapması da P süreciyle C sonucuna neden olsun.¹⁷ C'ye yol açan dizinin, ancak ve ancak bir A* (A'dan başka bir şey) eyleminin şöyle olması durumunda duyarlı olduğunu söyleyebiliriz: (i) M türünden bir mekanizmanın işlediği, failin A*'ı yapmak için bir sebebinin olduğu ve A*'ı yaptığı bir mümkün senaryonun varlığı, (ii) eğer S A*'ı yapsaydı, diğerlerinin davranışları sabit tutulsaydı ve P süreci gerçekleşseydi C'nin gerçekleşmeyecek olması.

¹⁷ Burada, sonuca giden yalnızca bir nedensel dizi olduğunu varsayıyoruz. Teorimizin, sonuca giden birden fazla nedensel zincirin olduğu durumlara uygulanarak genişletilebileceğini düşünüyoruz. Bu türden durumları bu makalede tartışmayacağız; dolayısıyla bu makalede “eşzamanlı üstbelirlenim”den ziyade “öncelikli üstbelirlenim” durumlarıyla ilgileneceğiz. Ayrıca buradaki odak noktası “eylemle tetiklenen” olarak adlandırılabilir sonuçlardır. Bir failin ahlaken sorumlu olabileceği “ihmalle tetiklenen” sonuçlar da olabilir. Örneğin, Suikastçı'da karşı olgusal müdahaleci, Jack, başkanın suikasta uğraması olgusundan, bu sonucu önleyebileceği varsayıldığı sürece (tümüyle) ahlaken sorumlu olabilir gibi görünmektedir. İhmalle tetiklenen sonuçların, metinde önerildiği şekilde eylemle tetiklenen ihmallerin ele alınmasına benzer bir biçimde ele alınabileceğini düşünüyoruz.

Bu ilkenin yukarıda tartışılan örnekler hakkındaki sezgisel yargılarımızı açıklamak üzere nasıl uygulanabileceğini göstermeden önce, ilkemizi açıklığa kavuşturmaya ve netleştirmeye yardımcı olabilecek birkaç noktayı tartışmak üzere bir dakikamızı ayıralım. Öncelikle, duyarlı dizinin bir tanımını formüle ederken eylemden dış dünyadaki olaya giden bir “süreç türü”nün sezgisel anlayışından faydalanıyoruz. Bu, eylemi doğuran mekanizma türü anlayışı ile paraleldir. Yukarıda olduğu gibi, hem süreçleri ayırt etmenin sorunlu olabileceğini hem de süreçleri ayırt etmenin açık bir teorisine sahip olmadığımızı kabul ediyoruz. Ancak, yukarıda olduğu gibi, farklı süreç türleri arasında nispeten belirgin bir sezgisel ayrımın olduğunu düşünüyoruz.

Süreç ayırt etme hakkında zorlu meseleler olacağını inkâr etmiyoruz. Yine de amaçlarımız için gereken tek şey, oldukça net bazı durumlar hakkında uzlaşmanın olmasıdır. Eğer bir failin, özellikle süreçleri ayırt etme hakkında emin olmadığımız durumlardaki bir sonuçla ilgili ahlaki sorumluluğu hakkında emin değilsek, o halde en azından teorimizdeki belirsizlik, incelediğini iddia ettiği fenomenlerin belirsizliği ile uyusmaktadır.

İkinci olarak, eylemi doğuran mekanizmayı, eylemi ve eylemden sonuca giden bir süreci içeren belirli bir dizinin duyarlılığını tespit ederken mekanizma türünü ve süreç türünü sabit tutarız. Eğer olaylar farklı olsaydı, farklı bir mekanizma veya süreç meydana gelecek olsaydı (yani eğer durum, Frankfurt tarzı bir durum olsaydı), bu, gerçek dizinin duyarlılığı ile ilgisizdir. Ayrıca, bir eylemden sonuca giden belirli bir sürecin duyarlılığını test ettiğimizi varsayalım. Farz edelim ki, fail belirli bir eylemi gerçekte icra ediyor, böylelikle bir sonuca neden oluyor ve başka kimse gerçekte bu tür bir eylemi icra etmiyor. Bu koşullar altında, eylemden sonuca giden sürecin duyarlılığını test ederken diğerlerinin davranışlarını sabit tutarız. Burada anlatılmak istenen şey, eylemin sürecinin duyarlılığı ile ilgilendiğimizde, eğer fail belirli bir tür eylemi gerçekleştirmemiş olsaydı ve diğerlerinin davranışları da sabit tutulsaydı farklı bir sonucun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyle ilgilenmiş olduğumuzdur.¹⁸

¹⁸ Bütünlüğü sağlamak adına, Frankfurt tarzı bir örnekteki karşı olgusal müdahalecinin, (alternatif dizideki eylemi söz konusu sonucu meydana getirecek olan) başka bir fail olması gerektiğini belirtmek önemlidir. Frankfurt'un işaret ettiği gibi, karşı olgusal müdahalecinin rolü, “hiçbir iradeyi veya gayeyi içermeyen doğal kuvvetler tarafından” gerçekleştirilebilir (bk. Frankfurt, “Alternate Possibilities and Moral Responsibility”, s. 386, n. 4). Dolayısıyla, Füze 2'de Carla'yı çıkarabilir ve bunun yerine Elizabeth'in füzeyi özgürce fırlatmamış olması durumunda, doğal kuvvetlerin, füzenin tetikleme mekanizmasının bozulmasına neden olarak roketi Washington D.C.'ye doğru ateşleyeceğini varsayabiliriz. (Belki başıboş bir kuş füzenin fırlatma aparatının içine uçmuş ve böylece ateşlemeyi tetiklemiş olabilirdi.) Bu türden örnekleri göz önüne aldığımızda öyle görünüyor ki, bir sürecin duyarlılığını değerlendirirken yalnızca gerçek dizideki diğer failerin davranışlarını değil, aynı zamanda gerçek dizide hiçbir rol oynamayan ancak alternatif dizide söz konusu sonuca yol açacak şekilde nedensel zinciri tetikleyebilecek olan doğal olayları da sabit tutmak gerekir. Kolaylık olması için, hem sonuca yol açan nedensel zinciri tetikleyebilecek olan diğer eylemleri (örneğin Carla'nın alternatif dizide füzeyi ateşlemesini) hem de

Bu teori, bir sonucu ortaya çıkaran dizinin, yalnızca eylemi doğuran mekanizmadan daha fazlasını içerdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla her iki bileşenin de (yani eylemi ortaya çıkaran mekanizma ve eylemden olaya giden süreç) bir sonucun fiili nedensel kontrolü ile ilgili olması şartıdır değildir, bir eylemin fiili nedensel kontrolü ile ilgili olan ise yalnızca ilk bileşendir. O halde, bir sonucun fiili nedensel kontrolü ile ilgili teori iki aşamadan oluşur. Aşağıda bu iki aşamalı yaklaşımın, kaçınılmaz olan sonuçların sorumluluğu ile ilgili farklı durumları ayırt etmede bize yardımcı olduğu görülecek. Ayrıca, sonuçların sorumluluğu ele alınırken ikinci bileşenin birinciden ayrı bir şekilde ele alınmaması gerektiğini belirtmek önemlidir. Bir sonuca giden dizinin duyarlılığı ile ilgili tanımımız, dizideki iki bileşenin belirli bir tür bağlantısını gerektirir.

Uygulamalar. Sonuçların ahlaki sorumluluğu ile ilgili mevcut ilke ile yukarıda betimlenen örnekler hakkındaki sezgisel yargıları açıklayabiliriz. Aşağıdaki tartışmamızda tümel sonuçlara odaklanacağız, ancak önce tikel sonuçlar hakkında birkaç şey söyleyeceğiz. Tikel sonuçların oldukça ince bir tasarımla detaylı olarak ayırt edildiğini belirtmiştik. Bu türden bir ayırt etme yönteminden, sonuçların dizi-duyarlılığı görüşümüzle birlikte, bir eylemi doğuran mekanizma zayıf gerekçe duyarlılığına sahip olduğunda tikel sonuca yol açan toplam dizinin de duyarlı olacağı sonucu çıkmaktadır. Bunun sebebi tikellerde, nedensel yol boyunca farklı bir eylem farklı bir tikel sonuca yol açtığı sürece ikinci bileşenin her zaman eyleme duyarlı olacak olmasıdır. O halde bizim yaklaşımımıza göre, tikellerin ahlaki sorumluluğu sorusu, ilgili eyleme yol açan mekanizmanın zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlı olup olmadığı sorusuna indirgenecektir.

Tümel sonuçlara dönelim. Suikastçı'da Sam başkanın öldürülmesi tümel sonucundan ahlaken sorumludur. Bu örnekte, gerçek dizi mekanizması (sıradan pratik düşünüp taşınma) zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlıdır ve eylemden sonuca giden süreç (sıradan fiziksel yasalar,

bunu yapabilecek olan doğal olayları (örneğin alternatif dizide füzenin ateşlemesini tetikleyen kuşu) "tetikleyici olaylar" başlığı altında toplayabiliriz. Bu "tetikleyici olaylar" sezgisel kavramını kullanarak duyarlı bir dizinin koşullarının daha doğru bir formülasyonu verilebilir; orijinal formülasyon ii koşulu dışında aynı kalır; böylece "(ii) eğer S A*yı yapsaydı, diğer tetikleyici olaylar sabit tutulsaydı ve bir P süreci gerçekleşseydi C gerçekleşmezdi" şeklinde düzeltilebilir. Mekanizma ve süreç kavramlarında olduğu gibi, tetikleyici olayların ayırt edilmesi hakkında da zorlu meseleler olacağını kabul ediyoruz. Bununla birlikte burada amaçlarımız için gereken tek şey, bazı net durumlar hakkında sezgisel uzlaşmanın olmasıdır. Tetikleyici olayla ilgili sezgisel düşünce, Fischer ve Ravizza'nın "Sonuçların Sorumluluğu" adlı çalışmasında daha fazla geliştirilmiş ve tartışılmıştır. Son olarak, yukarıda verilen duyarlı bir dizinin analizinin, bireysel sorumluluk durumları için olduğunu belirtmek gerekir; meydana getirilen sonuçtan birkaç failin ortaklaşa sorumlu olduğu eşzamanlı üstbelirlenim durumlarına değinmek amaçlanmamıştır. Böyle durumlarda benzer bir analiz işe yarayacağını düşünüyoruz, ancak herhangi bir failin sorumluluğunu değerlendirirken failin eyleminin, sonucu meydana getirmeye yeterli olan duyarlı bir dizinin parçası olup olmadığını belirlemek için eşzamanlı olarak sonucu meydana getiren diğer tetikleyici olayları aynı gruba almak gerekebilir. Ortaklaşa sorumluluk durumlarıyla alakalı olan konular karmaşıktır ve bu makalede onlarla etraflıca ilgilenemeyiz.

“anormal şartlar” değil) eyleme duyarlıdır; Sam (kendi düşünüp taşınmalarının sonucu olarak veya Jack’in müdahalesi sebebiyle) tetiğe basmasaydı ve diğerlerinin davranışları sabit tutulsaydı başkan öldürülmemiş olacaktı. Dolayısıyla, fiili nedensel kontrol için gerekli olan iki bileşen de mevcuttur ve Sam başkanın öldürülmüş olması olgusundan, bunu önleyemeyecek olsa da, ahlaken sorumlu tutulabilir.

Birebir aynı değerlendirme, Füze 1 örneğine de uygulanabilir: Elizabeth, Washington D.C.’nin bombalanması tümel sonucundan, bu sonucun fiili nedensel kontrolüne sahip olması nedeniyle ahlaken sorumludur: Tümel sonuca yol açan gerçek dizinin her iki bileşeni de uygun biçimde duyarlıdır ve dolayısıyla tüm dizi duyarlıdır. Elizabeth de gerçekleşmesini önleyemeyecek olsa da sonuç üzerinde böyle bir kontrole sahiptir.

Elizabeth’in Washington D.C.’nin bombalanması tümel sonucundan Füze 2’de de ahlaken sorumlu görüleceğini belirtelim. Burada da sonuca yol açan gerçek dizi, duyarlıdır. (Bombanın Washington’a düşmesine yol açan gerçek dizinin duyarlı olup olmadığını belirlerken Carla’nın müdahale etmemesini sabit tutuyoruz.)

Ancak Füze 3’te Joan, Washington D.C.’nin bombalanması tümel sonucundan ahlaken sorumlu değildir. Bunun sebebi, Joan’ın eylemini ve eyleminden Washington’ın bombalanması olayına yol açan süreci içeren dizinin duyarlı olmamasıdır. Elbette ilk bileşen zayıf bir biçimde gerekçelere duyarlıdır (ve dolayısıyla Joan bombanın yönünü değiştirme eyleminden ahlaken sorumlu tutulabilir). Ancak bu dizi duyarlı değildir, çünkü ikinci bileşen (eylemden dış dünyadaki olaya giden süreç) eyleme duyarlı değildir. Yani dış dünya, Joan nasıl davranırsa davranırsa bombanın Washington D.C.’ye düşeceği şekildedir. (Tamamen benzer açıklamalar Tren örneğine de uygulanabilir.)

O halde, sonuçlarla ilgili ahlaki sorumluluk ilkemiz, yukarıda sunulan örnekler hakkındaki sezgisel yargılarımızı açıklamaktadır. Dahası, bu teori bir yanda Füze 1 ve Füze 2 gibi örneklerin, diğer yanda ise Füze 3 ve Tren gibi örneklerin arasında neden önemli bir farkın bulunduğunu açıklar. Fail, bu örneklerin hiçbirinde ilgili tümel sonuçları önleyememektedir. Ancak, ilk iki örnekte ilgili tümel sonuç duyarlı bir diziden ortaya çıkarken son iki örnekte ilgili tümel sonuç duyarlı bir diziden ortaya çıkmaz.

Bir sonuca yol açan bir dizinin duyarlılığının, ilk bileşenin yanı sıra ikinci bileşeni de (eyleme duyarlılık) gerektirdiği belirginleştikten sonra son iki durumun ilginç bir biçimde ilk iki durumdan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Füze 1 ve Füze 2’de sorumluluğu ortadan kaldırıcı etken, gerçek dizinin ilk bileşeninin alternatifinde gerçekleşmektedir. Füze 3’te ve Tren’de, tümel sonucun sorumluluğunu ortadan kaldıran etken, gerçek dizinin ikinci bileşeninin parçasıdır. Bir sonuca yol açan gerçek dizinin iki bileşeninin olduğu kabul edilmezse, yanlış bir biçimde Füze 3 ve

Tren'de failerin sorumluluğunun olmayışının tek açıklamasının, failin tümel sonucun gerçekleşmesini önleyememesi olduğu düşünülebilir. Ancak bizim teorimiz, her halükârda Füze 1 ve Füze 2 gibi örneklerde yanlış sonuca götürecektir olan bu tür bir açıklamayı kullanmaktan kaçınmamızı sağlamaktadır.

Sonuç. Kabataslak bir şekilde bir ahlaki sorumluluk teorisi geliştirdik. Bu teori, sorumluluğu kontrolle belirli bir biçimde ilişkilendirmektedir. Eylemlerin ve ihmallerin sorumluluğu, bedensel bir hareketin kontrolü ile ilişkilidir. Sonuçların sorumluluğu, bedensel bir hareketin kontrolü ile ve (kişinin bedeninin dışında olan) dış dünyadaki olay ile ilişkilidir. Eylemlerin ve sonuçların sorumluluğu için failin ilgili olayın fiili nedensel kontrolüne sahip olması yeterlidir; eylemlerin fiili nedensel kontrolüyle alakalı olan diziler bir bileşeni içerirken, sonuçların fiili nedensel kontrolüyle alakalı olan diziler iki bileşeni içerir.¹⁹ Genel olarak, bir eylemin ya da bir sonucun ahlaki sorumluluğu, fiili nedensel kontrol ile alternatif ihtimallerin yokluğu bağdaştığı müddetçe, alternatif ihtimalleri gerektirmez. Ancak eylemlerin ve sonuçların sorumluluğu için fiili nedensel kontrol yeterliyken bir ihmalden ahlaken sorumlu olmak için düzenleyici kontrol gereklidir. Dolayısıyla, ihmallerin ahlaki sorumluluğu için alternatif ihtimaller gereklidir. Sorumluluğu kontrolle ilişkilendiren bu ahlaki sorumluluk teorisi, onun için belirlediğimiz görevleri başarıyla yerine getirmiştir.

Sonuç

Aşağıdaki ilkelere bakınız:

AİP: Bir kişi yaptığı şeyden, ancak başka türlüünü yapabilecektiye ahlaken sorumludur.

MEP: Bir kişi belirli bir eylemi gerçekleştirmemekten, ancak o eylemi gerçekleştirebilecektiye ahlaken sorumludur.

MÖP1: Bir kişi, belirli bir tikel olaydan (tikel sonuçtan) yalnızca onu önleyebilecektiye ahlaken sorumludur.

MÖP2: Bir kişi, belirli bir durumdan (tümel sonuçtan) yalnızca (o durum gerçekleşirse ve) onun gerçekleşmesini önleyebilecektiye ahlaken sorumludur.²⁰

¹⁹ Davidsonci bir eylem ayırt etme teorisini benimseyerek burada eylem ve sonuç arasında bir tezat ortaya koyabiliriz. Ancak, daha ince tasarlanmış bir eylem ayırt etme teorisi benimsesek ilgili tezat “temel eylemler” ve “temel olmayan eylemler” arasında olacaktır. Yani, yalnızca ilk bileşen temel eylemlerin ahlaki sorumluluğuyla ilgili olacaktır, temel olmayan eylemlerin ahlaki sorumluluğuyla ise iki bileşen ilgili olabilir. Temel olan ve temel olmayan eylemler arasındaki ayrımı içeren ince tasarlanmış bir eylem ayırt etme teorisi için bk. Alvin Goldman, *A Theory of Human Action* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970).

²⁰ Bu tarz ilkelerin formülasyonu için bk. Van Inwagen.

Bu makalede biz, AİP ve MÖP2'ye karşı çıktık ve MEP'i savunduk. Başka bir yerde MÖP1'e karşı bir argüman geliştirildi.²¹ Eğer AİP, MÖP1 ve MÖP2 gerçekten yanlışa, ahlaki sorumluluğun doğru teorisinin bir "gerçek dizi" teorisi olacağını varsaymak için iyi bir sebep bulunmaktadır: Bu teori eyleme yol açan gerçek dizinin niteliklerine odaklanacaktır ve alternatif ihtimalleri gerektirmeyecektir. (Elbette yukarıda geliştirilen teorisinin gösterdiği üzere, bir gerçek dizi teorisi, gerçek dizinin "duyarlılık" gibi belirli eğilimsel nitelikler içermesini gerektirebilir. Dolayısıyla, diğer mümkün dünyalarda olanlar, bilfiil dünyanın eğilimsel nitelikleri ile ilgili oldukları kadar, ahlaki sorumlulukla da ilgili olabilir; gerçek dizi yaklaşımına göre bile. Diğer mümkün dünyalarda olanların, failin gerçekten açık alternatif ihtimallere sahip olduğunu göstermesi sebebiyle ilgili olmadığı konusu önemlidir.)

Ahlaki sorumluluk atfetme konusundaki sağduyumuz, ihmaller için faillere ahlaki sorumluluk atfetmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla, bir gerçek dizi yaklaşımı olan tam bir ahlaki sorumluluk teorisi geliştirmek için bir ihmalle ilgili belirgin bir ahlaki sorumluluğun olduğu her durumda, failin ahlaken sorumlu olduğu (ve alternatif ihtimalin gerekmediği) bir eylem, tikel bir sonuç veya tümel bir sonuç olduğunu savunmak gerekmektedir. Ahlaki sorumluluğun tam bir gerçek dizi teorisi geliştirilebilirse, nedensel determinizm alternatif ihtimallerin varlığı ile bağdaşmasa bile ahlaki sorumluluğun nedensel determinizm ile bağdaştığını savunan "yarı-bağdaşıcılık" doktrini için bir destek sağlanabilecektir.

Elbette ahlaki sorumluluğun alternatif ihtimalleri gerektirmediği iddiasından, doğrudan yarı-bağdaşıcılığın doğru olduğu sonucu çıkmaz. Zira nedensel determinizm, ahlaki sorumluluğu (alternatif ihtimalleri ortadan kaldırarak değil) doğrudan tehdit edebilir. Ancak AİP, MÖP1, MÖP2 gibi ilkelerin reddi yarı-bağdaşıcılığı gerektirmese bile onu oluşturmak için önemli bir adım teşkil eder. Dahası, eğer taslağını çizdiğimiz ahlaki sorumlulukla ilgili belirli gerçek dizi teorisi en azından yaklaşık olarak doğruysa, yarı-bağdaşıcılık için çok daha fazla destek bulunmaktadır, çünkü (yukarıda tanımlandığı şekliyle) duyarlılığın nedensel determinizmle bağdaşması akla yatkındır.²²

²¹ Fischer, "Responsibility and Control" ve John Martin Fischer, "Review of Peter Van Inwagen, An Essay on Free Will", *Philosophical Review* 97 (1988), 401-408. Bu argüman, tikel olayların, ince tasarlanmış kriterinde bile MÖP1'i reddetmek için bir sebep olduğuna işaret eder.

²² Eyleme yol açan mekanizmanın duyarlılığına uygulanan bu türden bir argüman için bk. Fischer, "Responsiveness and Moral Responsibility".

Kaynakça

- Berofsky, Bernard. *Freedom from Necessity*. New York and London: Routledge & Kegan Paul, 1987.
- Fischer, John Martin. "Responsibility and Control". *The Journal of Philosophy* 79/1 (1982), 24-40.
- Fischer, John Martin. "Responsibility and Failure". *Proceedings of the Aristotelian Society New Series* 86 (86 1985), 251-270.
- Fischer, John Martin. "Responsiveness and Moral Responsibility". *Responsibility, Character and the Emotions*. ed. Ferdinand Schoeman. 81-106. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Fischer, John Martin. "Review of Peter Van Inwagen, An Essay on Free Will". *Philosophical Review* 97 (1988), 401-408.
- Frankfurt, Harry G. "Alternate Possibilities and Moral Responsibility". *The Journal of Philosophy* 66/33 (1969), 829-839.
- Frankfurt, Harry G. "Freedom of the Will and the Concept of a Person". *The Journal of Philosophy* 68/1 (1971), 5-20.
- Goldman, Alvin. *A Theory of Human Action*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970.
- Heinaman, Robert. "Incompatibilism without the Principle of Alternative Possibilities". *Australasian Journal of Philosophy* 64/3 (1986), 266-276.
- Pike, Nelson. "Over-Power and God's Responsibility for Sin". *The Existence and Nature of God*. ed. Alfred J. Freddoso. 11-35. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1983.
- Rowe, William L. "Causing and Being Responsible for What Is Inevitable". *American Philosophical Quarterly* 26/2 (1989), 153-160.
- Van Inwagen, Peter. *An Essay on Free Will*. Oxford, NY: Clarendon Press, 1983.
- Wolf, Susan. "Asymmetrical Freedom". *The Journal of Philosophy* 77/3 (1980), 151-166.
- Zimmerman, Michael J. *An Essay on Moral Responsibility*. Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield, 1988.